

Steven D. Levitt–Stephen J. Dubner: *Lökonómia* Egy kóbor közgazdász a dolgok mögé néz*

Fordította: Popolczy Péter, Európa Könyvkiadó, Budapest, 2007, 416 oldal

„Az erkölcs, ha úgy vesszük, azt írja le, milyenek szeretnék az emberek látni a világot – ezzel szemben a közgazdaságtan azt, milyen is valójában. A közgazdaságtan elsősorban a mérések tudománya. Rendkívül hathatós és rugalmas eszközkészlettel rendelkezik, mellyel információdszungeket lehet megbízhatóan elemezni, hogy kiderüljön egy adott tényező hatása, vagy akár az összhatás (...) Ám a közgazdaságtan eszközei eredményesen használhatók olyan területeken is, amelyek inkább – nos, inkább számíthatnak az emberek érdeklődésére.” (30. o.)

Már ezek a bevezetőből idézett gondolatok is rávilágítanak, hogy a könyv speciális szemléletmódban íródott. Legfőbb mondanivalója a következő néhány egyszerű alapgondolatban foglalható össze. A világ rejtélyeinek megoldásához a kulcs az ösztönzők megértése. Amennyiben tudjuk, hogy mit hogyan kell mérni, hogyan kell szemügyre venni az adatokat, megoldhatatlannak tűnő problémákat fejthetünk meg. A szerzők a könyvben meghökkentő példák segítségével mutatnak rá, hogy az általánosan elfogadott tézisek sokszor tévhitnek bizonyulnak, valamint hogy drasztikus okozatoknak gyakran nagyon távoli, alig észrevehető okai vannak.

A könyv első változata 2005-ben jelent meg annak a jelenségnek egyik bizonyítékaként, hogy az utóbbi időben néhány közgazdász a gazdaságnak hátat fordítva ismereteit és módszereit a mindennapi élet más területein alkalmazza, belekóstolva akár a határterületekbe is: a pszichológiába, szociológiába, politikatudományba. Magyarul: a könyv átdolgozott és bővített kiadását olvashatjuk.

A könyv egyik szerzője Steven D. Levitt, a Chicagói Egyetem tanára, a *Journal of Political Economy* folyóirat társszerkesztője, aki 2003-ban elnyerte a John Bates Clark-díjat, melyet a legjobb negyven éven aluli amerikai közgazdásznak adományoznak. Mindezeket tekintve a címben szereplő, önmagára utaló „kóbor közgazdász” kifejezés abban a tekintetben mindenképpen helytálló, hogy Levitt nem a közgazdászok által vizsgált klasszikus problémákkal foglalkozik, mivel saját bevallása szerint „a közgazdaságtannak kiváló eszközei vannak a válaszadáshoz, de hiányt mutat érdekes kérdések terén” (10. o.). A Lökonómiában viszont éppen ilyen kérdések kerülnek előtérbe.

A másik szerző Steven J. Dubner, a *New York Times* újságírója, akinek a mindenképpen elismerésre méltó hozzájárulása a könyv lehangzó stílusa, amely egyik pillanatban megnevettet, a másikban elképeszt.

A Lökonómia megerősíti az olvasóban azt a sokak által osztott nézetet, hogy a közgazdaságtan arról szól, ami történik a világban, nem pedig arról, aminek történnie kellene. Megmutatja, hogy a józan ész, a hüvelykujjszabályok sokszor nem alkalmazhatók, és a dolgok gyakran másképpen történnek, mint ahogyan azt az intuíciónk sugallja. Ahhoz azonban, hogy a valódi folyamatokat feltárjuk, szükségünk van a közgazdaságtan szemléletmódjára.

* Eredeti megjelenés: *Freakonomics: A Rogue Economist Explores the Hidden Side of Everything*. William Morrow/HarperCollins, New York, 2006.

A szerzők izgalmas, érdekes, de – ahogyan arra a cím is utal – olykor bevallottan „lökött” (*freaky*) kérdésekre keresik a választ: például hogy miben hasonlít a Ku-Klux-Klan az ingatlanügynökökhöz, vagy ha olyan jól keresnek, miért élnek még mindig az anyjukkal a drogkereskedők, vagy éppen arra, hogyan élünk vissza bizonyos információkkal, olykor pedig azok visszatartásával akár a magánéletünkben is. Vessük össze például az első randis beszélgetést egy olyanal, amit ugyanazzal a személlyel folytatunk tíz év együttélés után! A kérdésekre adott válaszok gyakran furcsának hatnak, de a tények ismeretében kézenfekvőnek tűnnek. A válaszok keresésekor Levitt a megérzéseire (de mögöttük közgazdaságtani gondolkodásmódra) hagyatkozik, látszólag jelentéktelen adattömegeket használ fel (például iskolai felmérék eredményeit, kábítószer-kereskedők pénzügyi kimutatásait), azokban szokatlan mintázatokat keres, melyek segítségével megmagyarázza a különös jelenségek okait.

Már a bevezető részben mehökkentő választ kapunk egy sokakat foglalkoztató kérdésre, nevezetesen, hogy mi volt az oka annak, hogy Amerikában a 90-es évek elején a bűncselekmények száma esni kezdett. A jelenségre többféle válasz született, például az innovatív rendőrségi stratégia bevezetése vagy a gyakori börtönbüntetés, de Levitt rámutatott, hogy ezek egyike sem elégséges magyarázat. Az igazi ok szerinte az abortusz legálissá tételében keresendő. Ekkor vált ugyanis gyakorúvá az első olyan nemzedék, amelynek soraiból hiányoztak azok, akik a végrehajtott abortuszok miatt nem születhettek meg. Mivel korábban a nem kívánt gyermekek között gyakori volt a bűncselekmények elkövetése, a törvényes abortusz csökkentette azok számát. Ezt a tényt bizonyítja, hogy az abortuszt korábban legalizáló államokban a bűnözés hamarabb kezdett visszaesni, ráadásul azokban az államokban csökkent a leginkább a bűnelkövetés a 90-es években, ahol a 70-es években a legtöbb abortuszt végezték.

A könyv további részeiben hasonlóan izgalmas kérdésekre kaphatunk hasonlóan izgalmas válaszokat. A különböző jelenségek tárgyalását összefüzi a hit abban, hogy a modern világ bonyolult problémái megismerhetők.

A *Mi a közös a tanároknak és a szumóbirkózókban?* című első fejezetben a szerzők felderítik „az ösztönzés szépségeit, és megvizsgálják az árnyoldalát – a csalást”. Az amerikai oktatási rendszerben szabványosított éves felmérőket íratnak a diákokkal, hogy ezzel növeljék az oktatás színvonalát, és jobban ösztönözzék őket a tanulásra. A felmérő azonban a tanár számára is pozitív ösztönzést jelent: ha a diákjai jól teljesítenek, dicséretet, előléptetést, bizonyos államokban pénzjutalmat is kaphat. Éppen ezért nem meglepő, hogy néhány tanárnak megfordul a fejében, hogy a válaszok átírásával feltornázza a diákok pontjait. A szerzők részletesen bemutatják, hogy milyen stratégiákat használhatnak a csaló tanárok, illetve hogyan lehet az ő fejükkal gondolkodva a csalást felfedezni. Levitt 700 ezer felmérő válaszaiban kereste a furcsa megoldásmintázatokat, melyek segítségével a csalás bizonyítható. Gyanúra adhat okot például a különböző diákok esetében megegyező válaszok sorozata a nehezebb kérdések között, különösen akkor, ha ez a korábbi pontszámaik alapján gyengébbnek tekinthető diákok tesztlapjain fordul elő. Az eredmények segítségével több mint 200 osztályban leplezte le a tanárok csalásait. Ezt követően a szerzők továbblépnek annak a kérdésnek a vizsgálatára, hogy vajon csálnak-e a japán szumóbirkózók. Ez esetben hivatalos mérkőzések eredményeinek segítségével mutatnak rá a csalásgyanús mintázatokra.

A következő fejezetekben szintén érdekesebbnél érdekesebb problémák tárgyalása követi egymást. A legmelegpőbb következtetéseket talán az ötödik fejezetben – amely a *Milyen a tökéletes szülő?* címet viseli – sikerült levonni, melyben több szempont alapján górcső alá kerül az a sokakat foglalkoztató kérdés, hogy mennyiben számítanak a szülők, az általuk képviselt nevelési elvek a gyerekek későbbi sikerességében. Nyilvánvalóan nem Levitt az első, aki felveti ezt a kérdést, és nem is igen mondhatjuk, hogy közgazdasági kérdéstről van szó, a fejezet mégis lehengerlő. Már az elején egy beszédes példával világítják meg a szerzők, hogy a legtöbben mennyire rosszul mérjük fel a kockázatot.

Gondoljunk csak bele, hogy nyolcéves kislányunkat melyik barátnőjéhez engednénk el szívesebben: akinek a szülei pisztolyt tartanak otthon, vagy akinek a kertjében medence van? A szerzők rámutatnak, hogy az adatok tükrében az a döntésünk, mely szerint inkább az utóbbi családot választjuk, korántsem bölcs. Hiszen míg a medencébe fulladás valószínűsége megközelítőleg egy a tizenegyezerhez, addig a pisztoly általi halál esélye kevesebb mint egy a millióhoz. Más meghökkentő következtetések mellett a fejezet talán legizgalmasabb része, amikor megnevezésre kerül nyolc tényező, ami segíti a gyerekeket az iskolában való boldogulásban, és nyolc tényező, ami nem. Az adatok tanúsága szerint például az iskolában nyújtott teljesítményre nincs hatással az, hogy a gyerek ép családban nőtt-e fel, hogy dolgozott-e az anya a szülés után, vagy hogy mennyit tévézik a gyerek. Valószínűleg a legtöbb pszichológus – legyen akármelyik irányzat képviselője – szerint a felsorolt tényezőknek fontos szerepe van egy gyerek fejlődésében. Levitt azonban nem törődik a pszichológiai elméletekkel, nem megy bele egymással ellentmondásban álló lélektani fejtegetésekbe, ehelyett, ahogy azt a korábbi fejezetekben megszokhattuk, pusztán a rendelkezésre álló adathalmaz intuíción alapuló statisztikai elemzésével von le igencsak meglepő következtetéseket.

Végül a könyv második fele „ráadás” az eredeti változathoz képest. Ez a rész tartalmazza azt a cikket, melyet Dubner írt Levittől,¹ és amely a könyv megírásához vezetett. Ezenkívül az érdeklődő olvashat még hét Freakonomics-cikket, melyek a New York Times Magazine-ban jelentek meg, és amelyek további rejtélyes kérdésekre keresnek magyarázatot, valamint a szerzők blogjáról (<http://freakonomics.blogs.nytimes.com/>) származó válogatott hozzászólásokat.

Több szempontot is találhatnánk, mely szerint kritizálhatnánk a könyvet. Mondhatnánk, hogy mindezen kérdéseknek nem sok köze van a gazdasághoz (és így a közgazdaságtanhoz), de ha jobban belegondolunk, minden probléma visszavezethető az ösztönzőkre, ami a közgazdaságtan alapkérdése: hogyan szerzik meg az emberek azt, amit akarnak, főleg ha mások is ugyanarra vágnak.

Állíthatnánk, hogy a könyv nem más, mint összefüggéstelen láncolatok sorozata, mivel nincs vezérfonala, nincs egy egységesítő elmélet vagy módszertan, amely végighúzódná a könyvön. Valójában azonban nem hiányzik a vezérfonal. A különböző jelenségek bemutatása önmagában is érdekes, szórakoztató, ugyanakkor sokszor provokatív. Azt is mondhatjuk, hogy a vezérfonal nem más, mint az ösztönzők kérdése, hiszen minden egyes vizsgált probléma arra világít rá, hogy az emberek aktív döntéshozóként meglehetősen kifinomult módszerekkel igyekeznek megszerezni, amire vágnak. Ha beleképzeljük magunkat a helyzetükbe, és megpróbálunk rájönni, hogy mi motiválja őket, vagyis a dolgok mögé nézünk, akkor talán a modern világ olyan problémáira is választ kaphatunk, melyek a motívumok és a statisztikai adatok feltárása nélkül megismerhetetlennek tűnnek.²

Selei Adrienn

¹ The Probability That a Real-Estate Agent Is Cheating You (and Other Riddles of Modern Life) <http://www.nytimes.com/2003/08/03/magazine/probability-that-real-estate-agent-cheating-you-other-riddles-modern-life.html?pagewanted=1>.

² A könyv, valamint a folytatásaként megjelent SuperFreakonomics: Global Cooling, Patriotic Prostitutes, and Why Suicide Bombers Should Buy Life Insurance című kötet több mint 5 millió példányban kelt el, a blog 2005 óta működik, az internetes Freakonomics Radio video- és hanganyagok folyamatos elérését teszi lehetővé a világ bármely részén élő érdeklődők számára.